

C. 151.

124

DISPV TATIO PHILOLOGICA
DE
DIFFICVL TATE
INTERPRETATIONIS GRAMMATICAE
NOVI TESTAMENTI

Q V A M

EX AVCTORITATE AMPLISS. PHILOS. ORDINIS
SVB PRAESIDIO
IOH. AVGVSTI ERNESTI
LITTERAR. HVMANIORVM PROFESSORIS PVBLICI

A. D. XXVII. SEPT. CIOIOCCCLV.

H. L. Q. S.

DEFENDET

GEORGIVS GODOFREDVS ZEMISCH
LIPSIENSIS.

LIPSI A E

EX OFFICINA LANGENHEMIANA.

DISPUTATIO PHILOLOGICA

DE

DIFFICULTATE

INTERPRETATIONIS GRAMMATICAE

NOVI TESTAMENTI

AVTHOR

RE AVCTORITATE AVTHORIS NUNC ORDINATA

AVT AVTHORITATE

IOH. AVGVSTI NIKHOLAI

AVTHORITATE AVTHORIS NUNC ORDINATA

AV AVTHORITATE AVTHORIS

GEORGIVS GODOFRIDVS ZEMMICH

L I P S I A E

IN OFFICINA PUBLICA

C. D.

§. I.

disputatione, quae nobis ante aliquot annos erat instituta *Prolegomena.*
de difficultatibus Novi Testamenti recte interpretandi,
superest pars ea, in qua exponendum est de genere difficultatis, quod in Grammaticorum praeceptorum scientia iusta et idoneo usu cernitur. Ea cum destinata esset Academicae Exercitationi, destituta est aliquoties ab adversa fortuna eorum, qui ea in conuentu studiosorum disceptanda experiri ingenium linguamque euperent. In quo adeo nihil damni passa est, ut etiam lucriferi fecerit plurimum. Nacta enim est disceptatorem ac defensorem iuuenem ingenii praestantis et studii rectissimi, qui per aui clarissimi, *Gotfridi Olearii*, vestigia ad Theologi vere eruditi laudem magno gradu contendit. Ceterum, quando tantum interualli factum est, postquam priores partes a nobis sunt explicatae, summa eorum, quae ante dicta sunt, in principio huius Commentarioli proponenda videtur.

§. II.

Interpretatio Novi Testamenti accurata et homine erudito digna, quae non sit contenta verbum de verbo latine, aut germanice, e Lexicis vulgaribus reddere, quod genus ne in humanis quidem, graecis latinisque libris probatur, nec compendiis doctrinae Christianae, quae lumen et autoritatem ab legitima et accurata interpretatione librorum diuinorum accipiunt, non illi addunt, sed quae idoneis literarum praefidiis adiuta, sensum verum verborum per usus loquendi vestigia indaget, repertum accommodate ad cuiusque linguae indolem exprimat, rationibus certis e Grammaticorum disciplinis confirmet, et ἀναρτιότητος

4 DE DIFFICVLTATE INTERPRETATIONIS

tos defendat: ea igitur interpretandi Noui Testamenti ratio, pluribus, quam in vlllo alio graeco libro, difficultatibus laborat. Earum *primum genus* non insitum libris ipsis, aut ex indole eorum necessario natum est, sed extrinsecus eis a temporum mutatione accessit. Nam *primum*, quoad aut historici argumenti sunt, aut adspersa habent quaedam ex eorum, quibus scripti sunt, temporum conditione, opinionibus, moribus, disciplinis, institutisque, non potuerunt non plurimum paullatim, rebus his omnibus commutatis penitus, difficultatis in intelligendo contrahere: quae est in iis maior, quam in ceteris libris, quod in his vnus fere gentis, veluti Romanae indolem nosse sufficit, in illis, quia scripti sunt Christianis, maximam partem Exiudaeis, inter Graecos, sub Latinorum imperio, viuentibus, omnium earum gentium mores, instituta publica, et priuata, sacra et profana, opiniones, magistratus, disciplinas sapientiae nosse h. e. hebraicarum, graecarum et latinarum literarum scientiam non vulgarem habere necesse est. Oratio *deinde ipsa*, qua viri diuini vsi sunt, non est pure graeca, id quod nemo, satis graece doctus, dubitare potest, sed plurimum e lingua hebraica, vel qualis in libris veteris Testamenti est, vel qualem tum vsurpabant, traxit, partim formis loquendi ex hebraicis ad verbum factis, vel significatione verborum singulorum non ex vsu bene graece loquentium, sed e verbis ducta, quae iis in lingua hebraica vtcunque respondere videntur. Quo genere dicendi viri diuini vtebantur necessarii et idonei de causis. Nam et ipsi graecas literas aut non didicerant, praeceptis Grammaticorum graecorum cognoscendis, et bonis scriptoribus graecis legendis, et exercitatione apud idoneos magistros vsurpanda, quae est vna ratio facultatis recte ac bene loquendi comparandae, propterea, quod in ea vita ac sorte, qua olim vsi fuerant, eius rei opportunitatem nullam habuerant, per mores autem Iudaicae gentis, si vel maxime habuissent, ea ne vti quidem ausi fuissent: aut, si didicerant, quod de vno fortasse Luca credere sinat antiquitas, tamen ab genere orationis bene graecae abstinere, et eo potius vti debebant, quod hebraicam linguam maxime referret, cui etiam ex vsu versionis Alexandrinae Iudaei essent adfecti, ne aut offenderent Iudaeorum animos, literis graecis et bene graece loquendi studio, vt rei profanae et impiae infestos (Ioseph. Ant. XX, 11.) quibus etiam pollui res sacras crederent, aut in obscuritatem inciderent inutilem, plebeiis et indoctis hominibus nullo modo intellecturis, quae bene graece scripta essent, praesertim de religione, et rebus nouis. Sed illa ipsa oratio ad hebraicam similitudinem conformata, quae tum perspicuitati seruiebat mirifice,

Christia-

Christianis ei rationi adfuetis, et facile, graeca hebraicis comparando, sensum eorum adsequentibus, postea quam doctrina Christiana propagata est ad gentes hebraicarum literarum plane expertes, magnam difficultatem creauit interpretibus. In illis ipsis *porro*, quae satis pure dicuntur, cuius generis sunt sane non nimis pauca, difficultas obortur non leuis ex eo, quod plerisque, leuiter modo tinctis literarum graecarum scientia, non est in promptu, in comparatione eorum cum scriptorum graecorum consuetudine recte intelligenterque versari, ut eorum propemodum omnium exempla declarant, qui in hoc genere comparationis, et hinc *Φησίως* Noui Testamenti illustrandae versari voluerunt. Et hae quidem primi generis difficultates a nobis sunt commemoratae et disputatae.

§. III.

Alterum genus difficultatis numerauimus, quod ab Interpretum imperitia interpretandi atque inscitia linguarum ortum est. Nam ad interpretandum accedere omni tempore ausi sunt, atque etiamnum audent, homines plerumque non modo hebraicarum literarum aut plane rudes, aut non ultra vulgaria Lexica docti, sed etiam graecarum ne mediocri quidem scientia instructi: quorum illi graeca saepe male et consuetudine Graecorum pure loquentium acceperunt, hi e versionibus pendere coacti sunt, quarum verba dum v. c. e latinae linguae ratione, aut etiam, quod frequentius est, vernaculae suae vsu intelligunt, innumerabiles in interpretando dissensiones, nunquam illae componendae, errores, atque etiam ineptiae natae sunt, quales cum in scriptoribus profanis non ferantur, in libris diuinis, omnium religiosissime ac diligentissime tractandis, non modo ferri, sed etiam acriter defendi, profecto vehementer dolendum est. Ea difficultas veri in interpretationibus parum accuratis plerique a pueris, audiendo, legendo, aliisque rursus tradendo, adfueti ita securi erroris facti sunt, ut iis nunquam in mentem veniat de earum veritate dubitare, nec quamuis praeclearo ingenio praediti, nisi forte ab admonitu alterius, vitia earum animaduertant.

§. IV.

Tertium genus posuimus in praeeptionum et obseruationum Grammaticarum iusta scientia et multo magis recto vsu. In quo veluti prolusionis loco, multis et idoneis, ut opinamur, rationibus, etiam auctoritatibus magnorum interpretum commemorandis, ostendimus, eam solam veram et certam esse interpretationem, solam proprie interpretationem

6 DE DIFFICVLTATE INTERPRETATIONIS

pretationem dici haberique debere, atque omni tempore a peritis existimatum esse, quae grammatica sit, quae verba ex obseruationibus grammaticorum et praeceptis explicet, et his intellectis rerum scientiam consequatur: qui autem, verborum scientia praetermissa, et vsu loquendi, qui in verbis dominatur, neglecto aut ignorato, e rebus velint interpretari verba, eos fortasse sine noxa ad summam doctrinae Christianae peccare; ceterum peccare tamen saepe, interdum turpiter, et cum irrisione intelligentium, philosophantes super rebus, quarum nihil sit in verbis: qua ratione nihil possit esse vanius. Quae etiam exemplis perspicuis a nobis sunt illustrata. Ceterum, grammaticae interpretationis necessitate et quasi dignitate constituta, eorum autem vanitate, qui philosophantur potius in libris diuinis, quam interpretantur, conuicta, de difficultate ipsa, restat, vt nunc dicamus, non modo vniuersa illa, et communi libris omnibus, qui quidem scripti sint lingua ex vsu vitae communis sublata, praesertim antiquioribus, quam antea iam attigimus, sed ea imprimis, quae est propria grammaticae N. T. interpretationi.

§. V.

In quo veremur interdum, ne sint, qui parum prudenter a nobis fieri dicant, cum aperire difficultates huius rationis instituamus, atque augere, quas minuere verbis, et occultare quouis modo debeamus, vt iuuenum

aetas improvida ludificetur

Labrorum tenuis, interea perpotet amarum

Absinthi laticem, deceptaque non capiatur.

Atque nos non sumus ii, qui ignoremus, permultos hoc disciplinarum doctores profiteri solere, facilem se ac breuem viam reperisse, qua possent, qui se duces sequerentur, ad sapientiam adducere, cuiusque professionis veluti esca allicere ad scopulum pisces. Sed nobis semper ita persuasum fuit, vt istos promissores, professores volebamus dicere, simillimos putaremus iis, qui se auri faciendi artem aliis tradituros pollicerentur, cum ipsi nullius alius rei magis, quam auri inopia laborarent. Nos quidem semper putauimus esse dignum humanioris disciplinae liberalitate, ita animum inducere, vt difficultatibus doctrinae commemorandis acueremus atque incitaremus potius bona ingenia, quam tacendis negandisque retineremus tarda atque ignaua, quibus tamen ipsis interdum difficultatis cogitatio somnum excutit, mallemusque similes esse Xenophontiae Virtuti, quae viam eam, cuius ingrediendae auctor esset Herculi, denunciabat esse longam, asperamque, quam

quam Vitio, quod Herculem tentabat ἐξαιπατῶν προομιῶις ἡδονῆς, praefatione suavi decipere.

§. VI.

Sed ut ratio totius huius disputationis in promptu sit, age in principio summam eius proponamus, commemorandis muneribus huius, *Summa Disputationis.* de qua nobis sermo est, interpretationis, in quibus magnas difficultates obiiici docebimus. Sunt igitur partes huius interpretandi generis hae: de lectione accurata et modesta κρισις: intelligendi subtilitas, qua possis, quid intelligas nec ne, videre, et intelligendi difficultates animaduvertere: bene graecorum et hebraicorum distinctio: vrorumque sensus per vsum loquendi et ἀναλογίαν linguarum solers indagatio: praecipuum et obseruationum Grammaticarum accurata scientia, et ad eas diligens omnium exactio: tropicorum verborum a propriis cauta discretio: emphasium curiosa inuestigatio et verarum a fictis distinctio: ἐναντιοφανῶν apta et non contorta compositio.

§. VII.

Primum ergo locum tenet accurata et modesta de lectione loci cuiusque κρισις. Nam, ut bene *Quintilianus* praecipit (1, 4. init.) enarrationem, h. e. interpretationem, praecedat emendata lectio. Ea autem hodie prope magis necessaria est, quam superioribus temporibus fuit, posteaquam tot tamque magna variarum lectionum volumina prodierunt, tot locorum lectiones in dubitationem adductae, tot denique coniecturae de lectione vera prolatae sunt. Sed haec κρισις ducitur a Critica, quae, ut in omni alia scientia, ita in Grammatica principatum obtinet, vnde γραμματικὴ ἀκριβεστέρα veteribus dicta, sed eadem est ceteris muneris grammatici partibus longe difficilior, quia non modo illarum omnium accuratam scientiam vsumque, quorum quippe veluti fundamentis nititur, sed etiam multas magnasque ingenii animique virtutes desiderat, sine quibus ἀκρισία potius, quam κριτικὴ et sit et habeatur. Enimvero cum vnaquaeque ars duabus rebus constet, praecipis et vfu, haud facile dixerim, vira pars in hac Critica arte, inprimis quoad Noui Testamenti libris accommodatur, difficilior sit atque impeditior. Ut primum de praecipis dicam, quae vel de vnaquaque parte apparatus Critici, h. e. libris graecis, iisque vel per librarios scriptis, vel per typographorum formulas editis, versionibus antiquis, SS. Patrum vel Commentariis vel testimoniis, eorumque omnium auctoritate, iudicant, vel lectionis in singulis locis deligendae iudicium dirigunt: quantae in ea parte difficultates propositae sint, nemo potest ignorare, qui aut non admodum est eorum ignarus, quae

*Criticae recte
exercendae
difficultates.*

8 DE DIFFICVLTATE INTERPRETATIONIS

quae de ea ad hoc tempus eruditissimi viri literis prodiderunt, aut ipse aliquando rei periculum cum cura fecit. Quamquam res ipsa satis declarat, maiores hic esse, quam in vilo humano libro difficultates. Nam quo maior est librorum manuscriptorum, editorumque, versio-
num, Commentariorum antiquorum, ceterorumque testimoniorum multitudo et varietas, hoc difficilius est satisfacere in Canonibus de varietate lectionis, quae ex istis fontibus ducitur, scribendis, non modo imperitis, quibuscum magna et molesta hic est concertatio, sed etiam peritis, intelligentibus, et aequis iudicibus. De lectione autem deligenda praecipere multo impeditius est. Quod fit, cum aliis communibus de causis, tum propter naturam rerum, et dictionis ab auctoribus diuinis vsurpatae. Est hoc a nobis alio loco demonstratum, (praef. *Suetonii* p. 13.) iudicium lectionis deligendae magis anceps esse in scriptoribus, quamquam bonis, at non vsque quaque renacibus accurate loquendi legis, quam in antiquissimis graecis et latinis, quorum aetate nihil dum vsus mutauerat in exquisita illa loquendi ratione, eamque rem facere, vt saepissime non liceat cum fiducia in illo iudicio versari. Enimvero, quantopere oratio N. T. recedat a perfectis illis graecae orationis exemplis, *Platone*, *Xenophonte*, *Demosthene*, similibusque, et *Origenes*, *Chrysostramus*, *Hieronymus*, vt recentiores mitram, dixerunt, et ipsi vident, quicumque bene graecae intelligunt. Itaque nonnulli Canones Critici, quibus in libris humanis antiquioribus et melioribus vtimur, conuersi adeo sunt in his sacris: veluti is, quem certissimum putant, cuiusque auctoritate in ceteris libris graecis et latinis permultae lectiones locum suum obtinent, vt e duabus lectionibus ea, quae rector et exquisitor sit, praeretur ei, quae magis vulgaris et, aestimatione grammatica, deterior sit: id quod olim cum aliis *Origenes* vidit, quos magno numero commemorat *Westenius* Can. VII. et *Erasmus* ad 1 Cor. XV, 51. probante *Iob. Gerbardo* Loc. Theol. de resurr. mort. §. 117. post hos nuper *Pfaffius* et *Bengelius* VV. CC.

§. VIII.

Quae cum ita sint, non est mirandum, si nondum aliquid in hoc genere praeceptorum Criticorum, de Variis Lectionibus vniuersis, et earum delectu, prodirum habemus, in quo non multa desideret, qui sit vsu rei Criticae tritus. Non dicam de *Mastrichtianis* Canonibus, quibus vulgo acquiescunt, cum ne numerari quidem debeant: adeo falsi sunt, et vagi, et perturbate positi, qui ad apparatus Criticum pertinent, qui autem ad delectum spectant, inutiles. Magna cum diligentia

ligentia atque etiam verecundia in hoc genere praeceptorum versatus est *Bengelius*, ὁ *παλαιότερος*, imprimis diligenter vsum Codicum MSS. Patrum, et Versionum Canonibus conatus definire: sed in delectu lectionum lapsus est vir eximius, primum Codicis Alexandrini reuerentia, in quo ille non videbat esse graecum contextum ad versionem latinam innumeris locis refectum, deinde negligentia rerum et verborum, solis stare iubens iis, quos de libris eorumque auctoritate scripserat, Canonibus: cum lectionis antiquitas sine bonitate, quae sensu et grammaticis praeceptis aestimatur, valere non possit, aut debeat. Quid dicam de *Wetstenio*? qui cum regnare in hoc genere voluerit, tamen nullo modo satisfacere potest, non dicam imperitis, et huic Criticae rationi propter inscitiam prorsus inimicis, sed intelligentibus. Nam vt mittam, esse pauciores, et non satis disere positos: quam vagi et parum definiti, atque hanc ipsam ob causam inutiles sunt hi (n. 17. 18.) *Lectio quae vetustior esse probatur, ceteris paribus, praeferenda est: Lectio plurimum Codicum, ceteris paribus, praeferenda.* Etenim illud *ceteris paribus* obscuram rem et incertam reddit, efficitque, vt nihil aliud dixerit, nisi hoc: *Lectio vetustior et plurimum Codicum interdum praeferenda est, interdum negligenda.* Quo quid potest esse futilius? Quid? quam audax ille et temerarius est? (n. 19.) *Nihil prohibet, Lectionem, a typis edita et vulgo recepta diuersam, in textum recipere, non tantum vbi idoneis argumentis asseri potest, verum etiam vbi adhuc dubitatur, vera vtri sit praeferenda.* Quis enim non videt, quanta potestas deur hac lege cuiusuis vel libidini vel inscitiae in contextum vulgatum, quae nec in humanis libris villo modo conceditur.

§. IX.

Omnium, quos quidem cognouerimus, optime in hac ratione vniuersa versatus est *C. M. Pfaffius*, illustris doctrinae Theologus (*de Var. Lect. N. T.*) Nam et vtrumque genus praeciendi distinxit, et praecepta lectionis deligendae scripsit bona sane et vtilia. Sed tamen, si quis ad vsum ea conferre conetur, qui in hoc iudicandi genere aliquid facultatis et *ὀρθολογίας* exercitatione consecutus sit, interdum sentiat se destitui. Quod sit haec de causa, quod ea praecepta interdum non satis sunt definita: quae tamen res vna maxime praecepta omnium rerum ad vsum apta reddit. Neque enim sine exceptione verum est, quod primus statim Canon sancit, *vt lectio vetustiorum Codicum aut plurimum praeferatur lectioni recentiorum aut pauciorum.* Nam recentiores Codices interdum e melioribus exemplis ducti sunt, quam vetustiores,

10 DE DIFFICULTATE INTERPRETATIONIS

fiores, praesertim in his, de quibus nobis sermo est, libris, quorum vetustissimus quisque Codex fere est ad versionem latinam refectus: et in omni genere librorum saepe vnius Codicis lectio praesertur recte lectioni ceterorum librorum omnium, ut sciunt, quicumque aliquem usum rei Criticae habent, et vel in vno vetere scriptore cuiusque lectionis fontes indagarunt. Neque satis circumscripse praecipiantur ista (n. 3. 5. 6.) *allegationes Patrum, textus hebraicus V. T. versio Septuagintaviralis saepius ostendunt genuinam lectionem*: e quibus certe nemo aliquo in loco audeat cum fiducia decernere. Neque enim characterem veritatis exhibent certum, cuius velut ansa deprehendi ea quoque loco possit, sed meram aliquam generalem, ut hoc verbo utar, possibilitatem verae lectionis per eas vias reperiundae declarant, quae in nulla re ad agendum, ad iudicandum, ac decernendum, sufficit. Quod si C. B. Michaelis, Theologus primarius, vniuersam rem suscipere et explicare voluisset, esset foras, ut haberemus, quod parum a perfectione abesset. Nam in libello, quem *de Variis Lectionibus N. T.* ante hos septem annos edidit, de variarum lectionum fontibus, et singulis lectionibus per se iudicandis et aestimandis, ita diligenter rem egit, praesertim in parte ea, quae est de Codicibus e latina versione interpolatis, itemque de lectionibus Versionum, cum omnium, tum maxime Orientalium, ut omnes superiores longe superauerit. Enimvero cum partem huius criticae praeeptionis alteram, difficilioremque, quae est de comparatione generum lectionis omnium, deque delectu et iudicio in singulis locis, qua adiuti possemus de veritate lectionis iudicare, et refellere male iudicantes, eam igitur partem cum non attigerit, ne hoc quidem quamuis praeclaro libello res est confecta.

§. X.

Quod si haec quoque pars ita diligenter et definite scriptis legibus constitueretur, ut nihil desiderare idonei iudices possent: tamen multae et magnae difficultates relinquerentur in ipso praeeptorum usu, qui semper longe difficilior est praeeptis ipsis. Nam haec praeepta tamen versantur in re coniecturali, neque eam necessitatem habent, ut non interdum ab iis discessio facienda sit. Atque etiam in hoc iudicio, ut in ceteris scriptoribus antiquis, sic in his diuinis, desideratur naturalis quaedam ἀρχαία, eaque hominis probi et veritatem amantis, lectione et usu multo adiuta, quam prope plus valere putem canonum subtilitate. Ea autem quam raro contingat hominibus, quam a paucis, si contigerit, eo quo diximus modo, alatur et acuat, quis ignorat?

rat? Quid? quam saepe turbas facit et molestus est susceptae cuiusdam falsae opinionis amor, quam dum dimittere nolunt homines, vel in rebus manifestis aut coeutiunt, aut arguantur, omni modo ad eam accommodare omnia tentantes, ut in *Weslesenio* nuper, multisque aliis saepe vidi. Dissident etiam plerique hominum ab semet ipsi, in singulis locis repudiantes, quod praeceptis vniuersis probant, aut vniuerse reiicientes, quod in multis locis ipsi sequuntur. Quibus rebus omnibus, aliisque pluribus, quae commemorare superfedemus, efficitur id, quod volebamus, ut in nullo alio libro aequae difficilis sit de lectione accurata *negotio*, quam in his sacris.

§. XI.

Alterum boni interpretis munus, quod praecedat interpretationem ipsam, facimus *intelligendi* quandam *subtilitatem*, cuius haec vis est, ut ne decipiatur in eo, ut se intelligere puter, quae non intelligat, sed ubique plane videat, an satis intelligat verba diuinorum auctorum. Ea ducitur partim ab *évφωξ* et ingenii dexteritate: nam ut quisque est natura stupidior, ita facilius sibi videtur intelligere, quae non intelligit: partim ab diligentia et consuetudine discernendi sonos verborum ab eorum potestate, quae non et ipsa aliis verbis, inprimis aequae obsecris, aestimetur, sed conscientia idearum animo obuerfantium. Haec subtilitas intelligendi vniuersa quomodo compareretur, et quibus exercitationibus teneatur et acuatur, in Dialecticis praecipimus, in libris autem legendis, qui lingua non vernacula, praesertim antiqua et ex usu vitae sublata, scripti sint, quomodo ab ea parte fraudem cauere, et certo scire possimus, an intelligamus nec ne, quamquam etiam praeceptis, tamen maxime usu assiduo et exemplis docemus, quae est via planissima atque certissima. Nunc autem praecepta non scribimus. Sed haec intelligentia perdifficilis est in comparando, vel propter exercitationis difficultatem, quae obiicitur ex insita ingenii humani imbecillitate, omnia ad sensum reuocandi, et naturali tarditate, in animo ab sensibus, hic quidem, aurium auocando, et ipsis exemplis rerum animo contuendis. Itaque subinde etiam doctissimis accidit, quod *Cassaubono*, ut alias dixi: qui se querebatur saepe deceptum esse in hoc genere, cum ea, quae facillima intellectu esse putarat, et a se plane intellecta, non intellecta animaduertit tum, cum planis et perspicuis verbis eorum sententiam aliis explicare tentaret. Hoc si accidit doctissimis et in eo genere exercitatissimis, quid euenturum putamus vix mediocriter doctis, et parum ad hanc subtilitatem exercitatis, quales sunt plerique, qui hoc librorum sacrorum interpretandorum negotium

12 DE DIFFICULTATE INTERPRETATIONIS

attingunt? praesertim cum alia et propria causa accedat ex eo, quod facilius nobis hic persuademus, a nobis intelligi, quae non intelligimus, propter familiaritatem, quam aures cum sonis verborum a pueritia contraxere. Atque etiam vehementer luminibus officit graeca latine ad verbum vertendi consuetudo, contra consuetudinem bene, h. e. perspicue, latine loquendi, quae in versionibus latinis graecorum scriptorum tolerata olim, cum nondum longe progressi essent plerique graecarum literarum scientia, hodie prorsus repudiata, (quis enim ferat *βην Ἡρακλέην, μέτρα θαλάσσης, χλωρόν ἀδάμαντα*, verti *vim Herculanam, mensuras maris, viridem adamantam*, quae olim in versionibus erant, et innumera his similia) adhuc non dicam toleratur, sed prope consecrata putatur in libris sacris. Unde fit, ut difficillimum sit, sibi ab istis fraudibus caeteri. Millies amplius hoc expertus sum in iuuenibus boni ingenii, nec rudibus literarum, cum locum aliquem graecum interpretati essent, verbum de verbo vertendo ex auctoritate Lexici, et aut bene latine dicere iussissem, quae intelligere se putarent, (neque enim certius signum est non intellectorum verborum, quam, si quis non potest alia lingua, quam calleat, bene exprimere, v. c. graeca non bene latine, *) aut alia interrogandi veluti tormenta ingenii eorum admouissem, quam tarde homines in talibus redigerentur eo, ut se non intelligere sentirent et faterentur, quod praeclare se dudum intellexisse crediderant. Quorundam etiam locorum interpretationes, etsi non alienae a summa doctrinae Christianae, falsae tamen, et parum accuratae, ita vulgatae sunt, ut hominibus vulgo non veniat in mentem dubitare, quin planissime intelligant: in quibus sane difficile est, animaduertere inscitiam sensus veri, cum persfacile foret, si facile esset animum a consuetudine diuturna liberare.

§. XII.

Sequitur bene graecorum ab iis discernendorum facultas, quae consuetudinem hebraicam imitantur, vel in singulorum verborum significatione, vel in coniunctis et vniuersa orationis forma. Nam genus orationis in libris N. T. esse e pure graecis, et ebraicam maxime consuetudinem referentibus verbis formulisque dicendi mixtum et temperatum, id quidem adeo euidens est iis, qui satis graece sciunt, ut plane misericordia digni sint, qui omnia bene graeca esse contendunt. Eius autem muneris necessitas maior est, quam vulgo videtur. Nam,

vt

*) Bene Castellio ad I Petri IV, 6. hunc locum non intelligo, ideoque ad verbum transuli.

Difficultas
pure graeca
discernendi a
non pure
graecis.

vt non dicam, crisin eam, de qua ante dixi, sine hac crisi saepenumero recte procedere non posse: *) interpretationes exoriuntur saepe mirabiles, contortae, atque etiam noxiae, vt praeclare vidit *Werenfelsius*, Theologus Basileensis nuper, elegantissime doctus, (Opp. Theol. p. 358.) si, quae ex hebraica consuetudine dicta sunt, e graeca intelliguntur. Alio loco reprehendimus eum, qui δῆλον Ἰησοῦ χριστοῦ ex Institutionibus Iustiniani interpretatus erat, cum ministrum Christi, legatum, ex hebraismo significet, per quem duces belli et imperatores, Consiliiarii principum ac regum, eorum δῆλοι vocantur, itemque eos, in Anti-Muratorio, qui Φῆβον graeco sensu acceperant, vbi ex hebraeorum more de reuerentia et modestia dictus erat. Verba ἀδελφῆς γυναικὸς in prima ad Corinthios epistola IX, 5. si e lingua hebraica consuetudine de vxore Christiana intellecta, et sic in versione latina expressa fuissent, quantum mali vitatum fuisset! Nunc cum Graeci e sua loquendi consuetudine acciperent (*Clemens Alex. Strom. III. p. 448.*) pariterque latini, exorae sunt et inualere συνέλαυτοι, frustra se opponentibus probis, velut auctore libri *de singularitate Clericorum*, qui inter *Cypriani* libros editur, qui *fratrum sororumque* nomine feminas ad libidines suas regendas abuterentur, quod malum etiam Conciliorum decretis corroboratum, sero demum oppressum est: de quo late egere *Dodwellus* Diss. Cyprianae. III. et *Muratorius* peculiari Disp. in Anecd. Graecis: qui p. 230. recte coniicit, id malum e praua Paullini loci interpretatione natum esse. Et eorum generum sunt multa, quae hic commemorare non sinit institutum nostrum: quod difficultatem rei, non necessitatem explicare iubet. Itaque admonuisse hoc loco suffecerit.

§. XIII.

Sed hoc iudicium perdifficile est duabus maxime de causis: quarum altera est, quod perpauci eam graecae linguae facultatem habent, vt, quid pure graecum sit, iudicare possint. Neque enim est eiusmodi, vt comparari possit breui illa et plerumque parum accurata institutione

B 3

*) *C. M. Plessius* V. Cel. de Var. Lect. N. T. p. 196. illustraturus Canonem: *Lectio, quam contextus requirit, est approbanda*, affert exemplum e Matth. V, 47. Ἐάν ἀγάπησθε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν μόνον: vbi libri quidam exhibent φίλους. Ipse iudicat ἀδελφούς praefertendum: bene: sed propterea, quia iam v. 46. de amicorum amore dictum: quambrem φίλοι hic locum habere nequeant: cum dicendum esset, φίλων redolere glossam hominis, qui verbum hebraica significatione positum interpretari voluerit.

situatione in scholis iis, vnde ad maiorum disciplinarum studia veniunt adolescentes; in qua tamen plerique acquiescunt. Familiaritas quaedam cum graecis scriptoribus contrahatur necesse est, eaque interior, quae ad linguae eius indolem, et quoad singula veluti membra, et quoad structuram copulationemque membrorum, penitus spectandam cognoscendamque aditum concedat. Ea vero quam post longum demum tempus atque usum assiduum detur, sciunt omnes qui eam contraxere. Quod si quis vel maxime tantum scientiae consecutus sit, tamen multum difficultatis relinquatur ex alia causa. Hebraice, graecque doctissimi fuere in vetere Ecclesia, id quod omnes sciunt *Origenes* et *Hieronymus*. Et tamen vterque in hoc genere saepe parum acute vidit, quod intelligitur e Commentariis vtriusque et Scholiis veteribus in N. T. quae maximam partem ex Origenianis σημειώσεις, quae nihil erant, nisi Scholia breuia ad sensum literalem explicandum pertinentia, fluxerunt, itemque e *Chrysostomi* commentariis, ex eodem haud dubie fonte natis: in quibus multa e graeca consuetudine explicantur, quae ab hebraica repetenda erant. Quam multi post renatas literas, et editos graecos N. T. libros, in hoc laborarunt, vt, quae ex hebraica lingua ducta essent in verbis formisque loquendi, libris et Commentariis prodita explicarent: in quo etiam interdum excessisse modum putantur *Drusus*, *Grotius*, *Gatakerus*, *Vorstius* et alii, ab hebraica consuetudine repetendis, quae bene graeca essent, idoneisque auctoribus usurpata. Et tamen doctissimis viris visa res est nondum exhausta, (v. *Werenfelsius* l. c.) multaque profecto supersunt, quae e graeca ratione accipiuntur, cum ex hebraica debeant. Ille ipse *Cassellio*, hebraice, graece latineque doctissimus, qui N. T. libris pura latinitate exprimendis tantum sibi quondam inuidiae contraxit, existimaturque etiamnum interdum excessisse modum in puritatis conseruatione, tamen non vno loco graecam verborum potestatem pro hebraica nobis expressit, vbi nec nouitas rei, graecis incognitae, nec characteris conseruatio, aut argumenti ipsius ratio postulabat, vt in verbis κόσμος, εὐχάνης, φέβη, σαρκὸς, πνεύματος, ἐκλογῆς, et aliis pluribus. Quod et ipsi et aliis nulla alia, vt opinor, de causa accidit, quam propter assuerudinem diuturnam e veteris latinae interpretationis, librorumque a veteribus pariter ac recentioribus Theologis scriptorum lectione. *Tanta vis est consuetudinis*, inquit *Augustinus* de verbis et locutionibus sacrarum literarum ignotis praecipiens (de Doctr. Christ. II, 14.) *vt qui in Scripturis Sanctis (de latina interpretatione loquitur) quodammodo nutriti educatique sint, magis alias locutiones mirentur, eas-*
que

que minus latinas putent, quam illas, quas in scripturis didicerunt, neque in latinae linguae auctoribus reperiuntur. Eadem ergo confuetudo facit, ut in verbis permultis hebraismum non facile, nisi valde attendamus, in eoque multum nos exercuerimus, aduertamus, nec perspicue cogitemus, aut saltem latine exprimamus, quod menti diuinorum scriptorum primorumque lectorum obuerrabatur in istis verbis, sed quod Graecis, hebraismi expertibus. Vnde saepe oritur aut obscuritas, aut ambiguitas inutilis, ut bene vidit idem ille *Augustinus* in praestantissimo de Doctrina Christiana libello II, 13. 14. bono interpreti maxime cauenda.

§. XIV.

Hanc difficultatem excipit alia, eaque maxima, quae occurrit in *Sensus indagatio a) in* eo, si vtriusque generis, et pure graeci et semihebraici *vim veram et potestatem* interpretes *indagare per usum loquendi, ἀναλογίαν linguarum,* aut alia *Grammaticorum artificia,* instituat: quae ratio cum tota referatur ad usum loquendi, qui obseruationibus prope innumerabilibus continetur, vel sic intelligitur, quanta hic difficultas omnibus veterum librorum interpretationibus proponatur. Sed nobis iam de N. T. interpretatione disputatio est. Non est necesse, multa dicere de pure graecis, quorum intelligentia non nimis difficilis est ei, qui eius linguae scientiam idoneam attulerit. Atque etiam non admodum multa sunt in hoc genere, quae non studio et diligentia Interpretum et Philologorum explicata et illustrata sint; si quis modo iudicium adhibere possit, et bona a malis aut inutilibus discernere. Etenim non est negandum, inter eos, qui libros N. T. e libris Graecorum illustrare conati sint, esse perpaucos bonos, et cum *Raphelii* diligentia et iudicio comparandos, in quo tamen ipso multa non probem, plerisque hanc partem aggressis, qui aut non satis docti essent, aut quid vtile ad intelligendum, quid inutile, quid conueniret verbis sacrorum scriptorum, quid abhorreret, non satis eleganter iudicare possent, sed quicquid qualemcunque cum aliquo verbo aut genere dicendi coniunctionem haberet, in Commentarios referentibus: vnde mihi saepe accidit, ut totis voluminibus, etiam *Elshnerianis* illis, perlectis, oppido paucas obseruationes me reperisse intelligerem, quae vere ad intelligendum prodesse, cum cetera in Lexicon potius conici, quam pro interpretationibus, ad obseruatis ad intelligendum interpretandumque vtilibus poni debuerant. Haec ipsa cum scriberem, aliqua de causa consulenti *Westenii* Var. Lect. in primae Petri epistolae III, 21. incidit in oculis nota ad praecedentis commatis verba: *εἰς ἣν (κιβωτὸν) ἄλγαι ψυχῶν διασώθησαν.*

σώθησαν. Ecce Philologus longam satis notam addidit ad illa verba illustranda, in qua posuit plurima loca talia, in quibus forma haec occurrit, διασώζεσθαι εἰς τόπον τινά: quae omnia sunt aliena et inepta. Nam in iis hanc vim habet, *e periculo seruatum in locum aliquem peruenire*, cum Petrina verba significant, *in qua arca perpauci homines seruati sunt*. Et eius generis prope innumerabilia in isto opere, aliisque similibus notauī. Igitur in hac quidem parte prope maior difficultas futuro interpreti exoritur a male sedulis scriptoribus, quam a verbis sacrorum librorum ipsis. Et quoniam in hac parte etiam Glossariorum veterum quidam vsus esse putatur: inde quoque difficultas quaedam nascitur, quod eorum, vt in omnium veterum librorum, sic in N. T. interpretatione, multas et magnas cautiones habet: de quibus quoniam satis dictum est in Diatribe nostra de Glossariorum Graecorum in interpretatione etiam N. T. legitimo vsu, eadem hic disserere nihil attinet. Sed maiores tamen et plures sunt in indagando sensu eorum, quae non pure graeca sunt, quorum vis et significatio ex hebraicis fere literis peti debet.

§. XV.

b) in hebraicis, per versionis τῶν ὁ comparationem.

Etenim sensus ita indagandi primaria et latissime patens ratio est ea, quae *versionis V. T. graecae*, quam Alexandrinam appellamus, *comparatione* vitur. Nam ea fere docet, quibus verbis graecis exprimi consueuerint iudaicae nationis ac religionis homines vocabula et loquendi genera hebraica, quae quidem in hebraico sacrorum librorum Codice occurrunt: vnde eruditissimi viri hinc maxime dictionis graecae, in N. T. vsurpatae, intelligentiam petendam iudicant ac demonstrant: fatendumque est, ab eo tempore plurimum lucis ei esse affusum, ex quo hinc eius intelligentia et interpretatio peti coepta est, eoque nomine *Grotius* laudatur merito, qui in ea quidem boni interpretis parte omnes superiores longe superauit. Sed in ea ratione multiplex difficultas inest, praesertim in principio, et si quis in hoc genere rerum, in interpretando, et notionibus verborum inuestigandis, non sit bene tritus, aut cupiditate aliqua opinionis alicuius defendendae, et antecapitis sententiis imbutus accesserit. Itaque saepe eruditissimi viri in ea persequendarum significationum ratione, interdum etiam turpiter, lapsi sunt. Id quam saepe acciderit *Dan. Heinsio* in Exercitationibus sacris, et *Salmasius* multis exemplis, quae saepe vix sine risu cognoscere licet, in libro de Foenore trapezitic, v. c. pag. 805. docuit, et talibus iudicandis idoneus lector facile ipse notabit. Et fuit in *Heinsio* illo summa doctrina, sed ingenium difficile ac durum, quod eius viri inter-

interpretationes prope omnes redolent, nescio quid contorti habentes, quo oculi prope ipsi mihi saepe doluerunt. Atque similia, etsi parce ac raro, excidisse etiam iis, qui alias recte vsi essent, animaduerti.

§. XVI.

Eius rei causae sunt sane multae et variae. Primam numerauerim hanc, quod nondum quisquam, quod sciam, huius comparationis artificia, et inde eruendarum significationum modos, leges, cautiones, distincte et definite explicauit. Nam etsi magna ingenia, et in interpretando valde exercitata, non desiderant praeceptorum auxilia: tamen iis valde opus habent mediocria, aut quicumque non possunt prope toti in interpretando esse. Atque equidem non ignoro, in eorum libris, qui ea ratione bene vsi sunt, maxime in *Gatakeri* praeclaro aduersus *Pfobonium* opere, cui in hoc genere primae debentur, quasdam obseruationes huc pertinentes, easque verissimas et vtilissimas, reperiri, quas mihi profuisse libens fateor: ceterum nec sufficientes sunt, nec quisquam eas in vnum locum collectas et supplementis necessariis auctas dedit. Nam qui de vtilitate ac necessitate versionis illius ad *Φερόω* N. T. intelligendam dixere, vt *Pearsonius* in Paraenese, Versionis Alexandrinae editioni Britannicae praemissa, *Keuchenius* in praef. Annot. ad Eu. et A. A. *Michaelis* *ὁ παραφραστής*, siue *Henkius*, in peculiari Commentariolo Academico, alique, quos nos quidem cognouimus, nihil aliud egere, quam vt eam vtilitatem exemplis quibusdam demonstrarent. Enimuero non multi sunt, qui exempla reuocare possunt ad praeceptorum subtilitatem, et ex iis vniuersam rei bene administrandae rationem colligere. Sed est hoc prope totius vulgaris hermeneuticae vitium, vt magis decreta de natura et sensu verborum in genere, quam praecepta sensus intueniendi et distiudicandi proponat, aut per exempla rem expedire tenter, in quibus sine certis et perspicuis praeceptis nihil certi est. Itaque speramus nos de studiosis sacrarum literarum bene merituros, si eam rem accuratius expederimus: quod faciemus in Isagoge ad Interpretationem N. T. quam D. V. edemus.

§. XVII.

Alia causa, valde lubricam hanc comparationem et difficilem efficiens, est in modo interpretandi, quo Alexandrini illi subinde sunt vsi, etiam vitii, siue ab varietate lectionis, quae vel in Codice ipsorum, vel ingenio esset, siue ab inscitia eorum natis. Qui versionem illam graecam diligenter cum hebraico exemplo contulerunt, primum ignorare non possunt, interpretes illos saepe vage expressisse verba hebraica,

οὐδὲ

C

contentos,

contentos, utcumque sensum reddidisse. Ea res multos saepe decepit in hac comparatione, et consuetudinis N. T. inde cognoscendae studio. Vnde ortae sunt interpretationes contortae et frigidae, nec ullo modo probandae: in quas tanto facilius incidit quisque, quanto est huius artificii vsurpandi, et hinc aliquid lucis adferendi N. T. φράσαι cupidior, ut ille Φιλόθεος, qui cum feras venari non posset, muscas insidiis captabat. Exempla nobis suppeditat, qui in hoc genere saepe peccavit, *Keuchenius*. Formam כִּרְכָר vel סָגָר *oi* ὁ modo συγγλυλίειν ἐν χειρὶ, modo παραδιδόναι εἰς χεῖρας venterunt. Quid inde ille? Nempe verbum παραδιδόναι Act. VIII, 3. παρεδίδε εἰς Φυλακὴν, non modo tradere significat, sed etiam includere. Job V, 21. in ἡρῶσθ *a vastatione*, graeci interpretes genus expressere ἀπὸ κενῶν. Ergo Act. IX, 13. in verbis ὅσα κενὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις, κενὰ significat vastationem. Ps. XLIV, 27. הָרַחַק vertitur ἄνομά σε, et Es. XLII, 4. הַרְחַק לְתוֹרַת דְּנֵימָרְי אֲנֹתָ. Quid ergo? ὄνομα θεῶν significat benignitatem et misericordiam diuinam, itemque religionem et cultum Dei, et doctrinam de Deo, Euangelium, Act. IX, 15. 16. XXVI, 9. (pag. 60. 174.) In 2. Paral. XXXVI, 1. verbo: יַמְלִיכָהוּ regem eum creauerit, in graeco respondent: Καὶ ἔχρισαν αὐτὸν καὶ κατέστησαν αὐτὸν βασιλεῦα. Inde mirifica extunditur observatio ad verba Act. II, 36. Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησε. Vox Χριστῶ notat, inquit, *euctum ad summam i. e. regiam dignitatem*. In quo deceptus est etiam negligentia comparandorum librorum, qui docent, illius loci lectionem esse incertam: cum Alexandrinum exemplum habeat solum ἔχρισαν αὐτὸν εἰς βασιλεία. Libri antiqui variasse videntur inter ἔχρισαν et κατέστησαν: vnde factum, ut vtraque lectio in contextum veniret, quod genus, διττογενεφόμενα vocamus, saepe in libris antiquis occurrit, atque etiam in hac versione, in qua interdum integri versiculi duplex et diuersa interpretatio reperitur. Et, ut hoc obiter addam, quosdam mirifice in hac ratione deceptos vidi ex eo, quod varietatem exemplorum non inspicerent. Subinde graeci illi עָמַק et בְּקָעִים vertunt πεδῖον. Inde nos *Keuchenius* iubet credere, Luc. VI, 17. τόπον πεδῖον esse *vallē*: quod esse potest, sed non est necesse: nec satis argumenti est in illa τῶν ὄ ratione, cum omnis vallis πεδῖον dici possit, non statim omne πεδῖον sit vallis. Vnum addamus, Eccles. VII, 18. סָכֵל in graeco sibi respondens habet verbum σκληρός: in quo illi aberrarunt, toto contexto desiderante stultitiam atque stuporem: quippe τὸ *caue tibi a stultitia*, e contrario responderet praecedenti, *ne nimis sapiens esse velis*: nisi σκληρός e μωρός factum est librariorum fraude. Ecce noster, eo

loco

locò fretus, Matth. XXV, 24. vbi seruus Dominum appellat *σκληρὸν ἀνθρώπου*, etiam *stultitiam* Domino obici statuit. Enimvero *Keuchenius* ille, vt e praefatione opusculi patet, viderat viam vniuersam huius artificii, sed diuerticula, quae habet illa non pauca et fallacia, non cauere didicerat, et forte etiam ab ingenii quadam difficultate debilitabatur. Sed huius generis vitia in eo, de quo ante dixi, *Heinsio*, aliisque permulta animaduerti.

§. XVIII.

Quod si in locis sanis, et sensum hebraicorum vtrunque seruantibus, consuetudinis interpretandi insecitia homines decipit, quid futurum putamus in iis, in quibus interpretatio ab exemplo hebraico aberrat quacunq; de causa, id quod permultis locis fieri, nemo est, nisi plane in hoc genere rudis, quin sciat. Atque eam difficultatem augent eae, quas Concordantias vocant versionis illius, quales *Kircheri* et *Trommii* opera congestas habemus: in quibus se profitentur hoc etiam egisse, vt vsum illius versionis in interpretatione N. T. adiuuarent. Etenim illi hoc perinepte fecerunt, vt eis omnia interpretum talia peccata inferrent: quae aut semouenda erant penitus, aut separatim ponenda, vnumque in locum congerenda, ne fraudi essent iis, qui tali de causa eos indices consulere. Quod est in *Trommio* hoc magis reprehendendum, quod ille in praefatione p. 5. profiteretur, se ea, quae cum hebraicis plane nihil commune haberent, sed aut merae paraphrasés essent, aut plane alium sensum funderent, tanquam *ἀπορα* praetermississe: cuius professionis veluti insidiis quam facile minus exercitati ac periti capi possunt, cum talia sint in illo opere prope innumerabilia: vt sub verbo *ἀδικως*, כְּלִי לְבוֹשׁ, צְדִיק, תָּמִים, sub τὸ ἀδικον, רָבַר (e Gen. XLIX, 8. bene graece ille locus vertendus erat μηδ' ἐτίθεν, nihil quicquam feceritis istis viris: οἱ ὁ sensum secuti, expressere μὴ ποιήσητε ἀδικον) sub *ματαιως*, לְרִי, cum graecum ei vocabulo respondeat loco tantum, non sensu, et interpretes aliud habuerit siue in libro, siue in animo verbum, aut sensum tantum vtrunque voluerit exprimere, siue ἐξηγητικῶς illud *ματαιως* vel ipse addiderit ex aliis Psalmorum locis, vel e marginis notula librarius. Atque ego notauit, talibus aliisque Kircherianarum Concordantiarum peccatis, vtur e vitii editionis Francosurensis, in fraudem inductos esse doctissimos viros, quos nominare non est necesse.

§. XIX.

Atque etiam interdum conturbatos vidi egregios viros a *varietate interpretandi*. Etenim Interpretum illorum inconstantia haec fuit,

vt hebraica interdum bene graece exprimerent, interdum ad verbum h. e. iis graecis vocabulis, quae maxime, aut proprie, verbis hebraicis respondere viderentur, vt cum צָרַקְקָה esset maxime id, quod Graecis διακοσύνη, id verbum eodem vocabulo expressere, vbi hebraicum aliter positum erat: de qua ratione duplici iam a nobis est monitum in prolusione de difficult. Int. N. T. p. 13. Haec duo genera non facile est plerisque accurate discernere. Vnde fit, vt v. c. διακοσύνη graecam teneant, vbi hebraica, veluti benignitas, beneficium, intelligenda erat. Ex quo eadem vitia oriuntur, qua ea verbi huius graeci ratio in N. T. interpretatione interdum gignit, eadem versionis huius ad intelligenda N. T. verba conferendae difficultas existit. Non piget proponere exemplum aliud in quo tamen nihil hebraici moris inest, si forte loco insigni aliquid lucis affundere possimus. In 1 Cor. XV, 55. verba πᾶς σὺ θάνατε τὸ κέντρον; πᾶς σὺ ἄδη τὸ ἔκτος; quae sunt ex Hof. XIII, 14. mirifice torserunt Interpretes, quod ea cum hebraica pariter atque graeca Alexandrinorum Interpretum consuetudine non satis accurate conferrent. Dicam de vno verbo κέντρον, quod e Graecorum more vertunt *stimulum*, cum ex Alexandrini Interpretis consuetudine debeant *plagam*, vel *perniciem*, *exitium*. Nam exprimit apud Hofeam כֶּטֶף quod hanc vim habet. Atque in eodem Hofea V, 12. idem verbum exprimit קֶרֶךְ, quod est proprie *putredo*, *putrefactio*: vbi contextus facile docet, dici de morbo exitiali, qui sanari non potest, estque adeo dictum ibi, de *pestilentia*, aut re simili. Atque etiam τὸ κέντρον mox responderet ὄδυνη, vbi in hebraico est אִדָּן *purulentum et insanabile vulnus* vel *ulcus*. Idemque verbum כֶּטֶף alibi Deuteron. XXXII, 24. vertitur *morsus insanabilis*, quo verbo vltus est Vulgatus apud Hofeam in voce κέντρον. Aet. XV, 1. iunguntur σώσις et συζήτησις. Poterant prodesse εἰ ὁ, qui per σώσω exprimunt interdum יָי. Sed bene graece cum id verbum acciperent, nihil proderat. Itaque codex Bedae, et versio vulgata plane omisere alterum καὶ συζήτησεως: nempe, quia seditioni non conuenire putabant disputationem. Sin σώσω hebraice accipere potuissent, pro altercatione, nihil difficultatis fuisset.

§. XX.

e) in usu librorum Iudaicorum versionum Orientalium et SS. Patrum.

Enimvero in ista comparatione est vna tantum via sensus verborum indagandi, latissime illa quidem patens, sed plures comites desiderans. Neque enim omnia licet per hanc viam inuestigare, quae non e bene graecis explicari possunt. Itaque adhiberi coepti sunt primum libri Iudaici, inprimis antiquiores et meliores, vt ex iis deligerentur

gerentur, quae reliquis lucem affunderent, sed viri praestantissimi, qui in hoc genere elaborarunt, quorum principes haud dubie sunt *Lighifotus* et *Schoetgenius*, dum omnia congerunt, rem etiam impeditam fecerunt. Neque enim cuiusvis est in hoc delectu accurate versari. Sunt etiam versiones orientales consultae, ut a *Lud. de Dieu* in Critica sacra, et aliis: quarum comparatio quam difficilis sit, tum per se intelligitur, tum dissensus doctorum hominum argumento sunt. Etiam in Patribus Graecis antiquioribus sparsa quaedam sunt, vnde lucem capere ista talia verba aut loquendi genera possunt: qualia quaedam *Grotius*, qui nullam interpretandi viam ignorabat, Commentariis suis adpersit. Nam primis illis Ecclesiae temporibus, cum vulgo adhuc intelligerentur libri N. T. formulae eorum dicendi quaedam, et verborum quorundam vsurpandorum mos, paullatim venit in reliquam consuetudinem loquendi, vnde iis vsi sunt etiam scriptores, idque interdum in tali contextu, vnde vera significatio intelligi possit: qualia nos quoque nonnulla inter legendum in *Clemente R. Ignatio, Hippolyto, Theophilo, Clemente Alexandrino, Eusebio, Cyrillo Alexandrino*, et aliis notauimus. Vno exemplo desungamur. Petrus in altera epistola III, c. 12. commemorat σοιχῆα peritura in fine rerum: quae de vocabularii indicio *elementa* versa sunt. *Grotius* verbo dixerat esse astra et aquam. Ecce *Calouius* interrogat, quo argumento vinci possit σοιχῆα esse astra? Atque ego non dixerim, vtrum *Grotius* hanc interpretationem posuerit de coniectura, e contextu et natura rei ducta, an vsu etiam loquendi inductus, quod mihi sit probabilius. Magni viri satis habent, quod rectum verumque sciunt, indicare, etiam sine auctoritatibus ac testimoniis. Sed sunt loca SS. Patrum postea et ab aliis prolata, et a me notata plura, quibus liquidum fit, σοιχῆα olim pro astris dicta; qui modus loquendi haud dubie ex illo Petri loco venit, quamquam et *Chrysostomus* et *Theophylactus* Gal. IV, 3. et Col. II, 3. σοιχῆα κόσμος de astris interpretantur, quod tamen ibi falsum est. *Iustinus Martyr* Apol. II. p. 11. init. ἐγένεα σοιχῆα haber, et in Dial. p. 241. τὰ σοιχῆα ἐκ ἀργεῖ etc. Sed ibi et aliis locis stulte vertunt Interpretes. Apud *Theophit.* ad Autol. I. p. 22. sunt σοιχῆα θεῶν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιρὸς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐναντίας γεγονότα, et mox sol ἐλάχισον σοιχῆον dicitur, et similiter alibi. *Eusebius* autem H. E. III, 31. vbi vid. *Vales.* et V, 24. insignes Ecclesiae doctores σοιχῆα μεγάλα vocat. *Eusebii* locum in *Polycrate* repetit *Hieronymus* de Vir. Illust. c. 45. et vertit pariter *elementa*: consuetudine ducta e versione N. T. latina: quod improbat ibi *Fabricius* ὁ μακροβίτης in

notis: at illius rei, et latinitatis Ecclesiasticae imperiti, philosophorum elementa hic repererunt. Vnde sidera *σοιξεῖα* dicta, varie rationem reddunt *Fabricius* et *Valesius*; quorum opiniones mihi non probantur. Quid si Petrus respexit ad *שמים מוסדות* 2 Sam. XXII, 8, quod ego de coelo ipso et *σοιξεῖαι ἀγανίαι*, de astris intelligam, non de terra et montibus cum vulgatis Interpretibus, aut aëre cum *Cocceio*, cui sane iunctum tremefaciendi verbum non fauer. Nempe *מוסדות* significat, vt opinor, quibus aliquid constat, summam rei. *מוסדי ארץ* quae Deus delineasse dicitur Prou. VIII, 29. sunt partes terrae, quibus ea constat: et Pl. LXXXII, 5. nutare dicuntur *מוסדי ארץ* h. e. conuelli ea, quibus respublica maxime continetur. Atque etiam Iudaeorum magistri elementa Philosophorum et initia rerum appellant verbis ab eodem fonte h. e. *יסוד יסוד* et *יסוד יסוד*. Sed ad istas tales obseruationes multa lectione SS. Patrum, et magna attentione opus est. Neque enim quotidie aut statim in oculis cuius negligenter legenti, et non oculos animumque ad omnia intentum habenti occurrunt. Et quotusquisque hodie Patres legere cupit, inprimis intelligendorum sacrorum librorum causa?

§. XXI.

d) in analogia linguarum.

In viis indagandae potestatis verborum formarumque loquendi valde commendare soleo, atque ipse vsurpo in interpretando libenter *analogiam linguarum*: cuius etsi nulla dum praecepta, quod equidem sciam, prodita sunt, tamen vsurpatae a praeclaris librorum diuinorum humanorumque interpretibus exempla extant. Ea in his, quae aut ipsa dubia sunt et ambigua, aut interpretum vitio et inscitia, et opinionum prauitate, ambiguitatem contraxerunt et obscuritatem, comparatione vitur, primum similitum in eadem lingua formarum, in verbis pariter singulis et iunctis, deinde aliarum linguarum, similitum inter se maxime et quasi cognatarum, tum etiam ceterarum. In vnaquaque lingua eadem res variis modis exprimitur, et in verbis singulis, praesertim, quibus attributa rerum, actiones et similia appellantur, et in formulis loquendi. In iis etsi non est perfecta *ταυτολογία*, tamen, quod discriminis intercedit, ita est tenue, vt ratio vix habeatur, aut id ad summam rei nihil intersit. Quis ergo non intelligat, talium comparationem ad interpretationem plurimum prodesse, si ambigua vel ex se, vel e vicinia verborum, cum certis et claris comparentur, si loca scriptorum inter se conferantur, vbi res et oratio reliqua ostendat, idem actum, idem dictum alio verbo, aut aliis formulis. Sunt porro verborum quasi genera quaedam, quibus non eadem quidem

res

res exprimuntur, sed modi tamen similes rerum, actionumque. Haec genera notata habere oportet, et, praesertim si qua dubitatio in aliquo verbo occurrat, referre id ad sui generis formam, ne falsum aut alienum, aut contortum et ineptum sensum verbo adfingas, ut in graeca lingua saepe accidit in verbis e praepositionibus *ἀνά, σύν, πρό, περί, ἐκ* etc. neue in aliquam inconstantiam incidas, et in similibus generibus diuersa interpretandi ratione utaris, in quo saepe etiam boni interpretes peccant. Atque eius generis plura sunt in linguis, ad quorum *ἀναλογίαν* referre interdum oportet verba in interpretando, ut vel inuenias sensum verum, vel illustres ac confirmes.

§. XXII.

Sed etiam est, ut diximus, analogia linguarum et comparatio inter se, ad interpretandum vilis. Etenim in eam me opinionem et res et usus induxit, ut existimem, neminem facile in aliqua lingua antiqua, et ab his vernaculis nostris valde dissidente, excellenter versari posse, nisi vnus et item alterius alius antiquae scientiam luculentam adiunxerit: eamque arbitror esse causam, quare v. c. in hebraica inprimis, oppido pauci probabilem facultatem consecuti sint omni tempore, et in interpretando feliciter versati, quod plerique non modo Dialectos eius ceteras vel neglexere, vel admodum leuiter attigere, sed etiam literas graecas et latinas. Nam hi tori e Lexicis suis pendent, et hebraica, inde scilicet intellecta, cum vernaculis comparant, et hinc mirificas interpretationes, emphases maxime, erunt. *Cocceius*, id quod e Commentariis eius, et vel e notulis, quae ex eius libro in *Iosephum* Hauercampianum illatae sunt, intelligi potest, et is, qui nuper Orientalis literaturae principatum habuit, *Schultensius*, graecis literis egregie docti fuere. Sed hoc obiter, iuuentutis admonendae causa, dictum sit. Quid esset סור מבין רגלים planissime intelligi, si cum Graecorum *ἐν ποδῶν γεγονέναι* vel *ἀπίνας*, de cuius sensu nemo dubitat, et cum latinorum *e medio discedere* compareretur, alio loco (de vestigiis hebr. linguae in lingua graeca) docui. Quid sit *πύργος* apud Matthaenum XXI. nempe aliud, quam quod in vernacula nostra versione est, intelligat, qui contulerit cum latino-*turribus* in villis ap. *Liuium* XXXIII, 48. quamquam et e *Luciano* intelligi potest, qui in *Pseudologista* c. 19. inter *κτήματα* numerat *πύργιον*. In verbo *πεπραμένος* Rom. VII, 18, nemo molestus nobis sit aduersarius, aut haereat quisquam, qui cum latino *addictus* compareret, quod proprie est de eo, qui venditus est alteri vel a se vel ab alio, deinde de eo, qui est alteri quacunq; de causa obnoxius,

obnoxius, vt ab eo vexetur. Quamquam et ex hebraicis illa difficultas expediri potest. Quid sit *ὄς διὰ πύγος*, planum fiet e latinorum *ambusto*, quod in simili contextu apud *Ciceronem* saepe reperitur. Talia sunt permulta in linguis, quae tali comparatione plane intelligi et bene illustrari possint, eaque in literis hebraicis illustrandis praeclare et feliciter vsus vidi *Schultensium*, in Commentariis insignibus in Iobum et Prouerbia, atque etiam alibi.

§. XXIII.

Enimvero in hoc genere, de quo nunc diximus, adiuuatur indagandi ratio a similitudine verborum et troporum. Sed est praeter illam alia ratio, subtilior illa quidem, sed interdum necessaria et perquam vilis, in primis tum, cum aliae viae non dant aditum ad sensum tenendum. Non est dubium, quin quam plurimis rebus homines eodem modo adficiantur in vtramque partem, vt idem sentiant, cogitent, iudicent, etiam agant: quod fit maxime in rebus quotidianis, ad vitam communem pertinentibus. Sed in his exprimentis discrepant, non modo diuersitate sermonis, quod per se clarum est, sed etiam modo enunciandi, vt verbis et formis loquendi vtantur, quae sibi parum respondeant. Itaque si quis ad verbum exprimere alia quacun- que lingua conetur, res plane diuersas indicari putet, idque saepe accidere, vel ex iis intelligi potest, quae supra diximus. In his igitur, quis dubitare possit, ad intelligendum prodesse plurimum, si, cum aliquid obscuritatis et ambiguitatis oritur e maiori dissensu a lingua vernacula, videamus, quid dicant aliarum linguarum auctores de iisdem rebus, iisdemque temporibus, vt si hi planius loquantur, aut accommodatius ad vernaculam, hinc obscuriora illa intelligamus. Per multa sunt in graecis, quae sic intellecta sunt e latinis, et contra: et in hebraicis non pauci, tali comparatione cum graeca aut latina aut alia lingua intellecti sunt. Atque hoc genus comparationis nusquam magis, vt opinor, prodesse potest, quam in orientalibus linguis, et graeca, in primis, quoad hebraicam imitatur, propterea quod modus, quo cogitata exprimunt, valde discrepat ab eo, quo populi vntur sub occidente positi, et vero septentrioni propiores. Sed et hoc genus et superiora illa magnam circumspectionem, multum iudicii, et lectionis exercitationisque desiderant, vt sint in promptu, quae comparare possis, ne leui aliqua similitudine fallare, neue dissimilia compares, et a vero sensu aberres.

§. XXIV.

§. XXIV.

Haecenus ostendimus, quot et quantae difficultates sint in sensu *Difficultates*
 verborum inuestigando per observationes de vsu loquendi. Restat *in grammati-*
grammaticis praeceptis, quae proprie dicuntur, quamquam et ipsa *is praeceptis*
 observationibus tenentur, ab vsu loquendi ductis: vnde discimus vim *et obseruatio-*
 et vsu temporum, modorum, atque formarum, articulorum, par-
 ticularum, tum σύνταξιν verborum et figuras dicendi, sine quibus
 nec κησις illa, de qua supra diximus, constare, nec pure graeca ab
 hebraizantibus discerni, nec sensus certa ratione indagari potest, pro-
 pterea, quod quaecunque interpretatio istis Grammaticorum praeceptis
 repugnat, vera esse et probari nullo modo potest. Sed harum prae-
 ceptionum et obseruationum tanta multitudo est, vt perdifficile sit, eas
 omnes cognoscere, nedum in promptu semper habere, vt occurrant
 nobis statim in legendo et interpretando, moneantque, quid videndum
 iudicandumque sit; quod consequi nemo sine multa exercitatione et
 diuturno vsu potest: praesertim cum pleraeque sint minutae, versen-
 turque in rebus tenuibus, in syllabis, ac singulis paene litteris; quae
 facile excidunt animo, aut fugiunt nos tum, cum iis maxime est opus,
 hoc est, cum nobis aut ab alienae interpretationis nouitate, aut no-
 strae lenociniis insidiae fiunt. Itaque magni et praecleari viri in hoc
 genere saepe lapsi sunt. Exempla ponemus aliquot, vt et imbecilli-
 tatis humanae moneantur et cauere discant studiosi. Nobilem illum
 locum et ad diuinitatem I. C. asserendam efficacissimum Rom. IX, 5,
 primus tentauit *Erasmus*. In quo ei accidit, quod fere omnibus so-
 let, qui in planis et facilibus, siue morositate quadam ingenii, siue
 alia qua de causa, arguantur. Existimat, si Paullus hoc dicere voluis-
 set, quod vulgo putarent, ei dicendum fuisse *ὁς ὢν ε. π. θεός*: quod
 est, vt ille profecto nullo modo nesciebat, contra prima Grammaticae
 initia, et perpetuam obseruationem, quae docet, relatiuum *ὅς* semper
 mutari in articulum *ὁ*, cum e verbo finito fit participium. *Μακά-*
ριος dixeris, *ὁς τηρεῖ πάντα ταῦτα*: at *μ. ὁ τηρῶν*, nullo modo *ὁς*
τηρῶν. Sed de hoc et toto illo loco et aduersus hunc et aduersus *Wes-*
stenium satis dixi in *Actis Erud.* a. 1754. In I Cor. V, 12,
ἐχὶ τὸς ἔσω ὑμῶν κηῖτε; Syrus interpres κηῖτε, vt imperatiue
 dictum cepit, post eumque alii: vnde paullatim factum videretur, vt
 sequens κηὶ ἐξαρῆτε mutaretur in libris in imperatiuum ἐξαρῆτε vel
 ἐξάρῃτε: quamquam ea scriptura etiam e versione latina nasci potuit.
 In quo non meminerant, ἐχὶ nullo modo hoc pati, quod aut sim-
 pliciter

pliciter ut V. 2. aut cum interrogatione negat. Sed in eodem genere aberravit ille noster G. Olearius, qui profecto talia tenebat, cum verba Math. XXIV, 2. εὐβλέπετε πάντα ταῦτα interpretaretur: nolite haec mirari: quae sententia cum blandiretur convenientia sua cum contexto, et bonitate, non fuit meminisse, id esse μὴ βλέπετε, non εὐβλέπετε. In eadem epistola, X, 30. verba εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημέσθαι, ὑπὲρ εἰ ἐγὼ εὐχαρισῶ, doctissimi fuisse viri, qui χάριτι ad μετέχω referrent, non, ut Grotius, L. Bos et I. Albertus V. C. in Glossar. N. T. p. 130. qui intelligunt beneficio diuino, dante Deo pro benignitate sua, sed, ut sensus esset, si participium sum gratiae, beneficii diuini: oblitus id esse μετέχω χάριτος. In Actis Ap. III, 21. ἐν δὲ ἑβραϊσμῶν μὲν δέξασθαι, interpretantur docti homines, de occupato regno coelesti a Christo adscendente in coelos: quae sententia, ut alia taceam, requirebat e grammaticis praeceptis, ὅν εἶδε 8. μ. δ. ut in illo Luc. XXIV, 26. ταῦτα εἶδει παθεῖν τῶν Χριστῶν. In iisdem Actis VII, 15. in verbis ἐν ψυχαῖς ἐβδμηκοντα πέντε, Corn. Bertramus, cupiens hunc numerum refingere ad codicis hebraici lectionem, corrigendum coniciebat πάντες pro πέντε, in animo habens elegantem graeci moris formam, qua πᾶς additur numeris, ut intelligatur numerus certus, velut in illo Callimachio πέντε ἔσαν αἱ πάσαι: quinque ipsae (sic enim hoc Latini exprimunt) erant ceruae. Eam correctionem probabat Tb. Beza, graece doctissimus, et noster Sal. Glessius valde probabilem iudicabat (Phil. S. L. I. Tr. II. Sect. II. n. 10. p. m. 168.) addens etiam: Vbi res videtur esse adeo aperta, et correctio ex fonte V. T. hebraeo adeo plana, equis tam superstitiosè cautus esset, ut ex unico hoc vel altero mendo vel puritatem (integritatem) vel auctoritatem totius N. T. scripturae conuelli existimaret. Enimvero ea correctio nullius pretii putanda est, cum vulgarissimis legibus grammaticis aduersetur, quae πάσαι desiderant, ἐν ψυχαῖς ὁ πάσαι: quod longius a scriptura vulgata recedit. Et nihil sapientius vidi, quam doctissimos homines decipi ab obseruatiuncula aliqua exquisitori, ut, dum ex ea aliquid vel corrigere vel explicare cupiunt, offendant grauius ad notissimas regulas. Itaque facile intelligitur, quantam haec ratio difficultatem habeat in discendo et vendo. Sed maxime opus est multa et accurata exercitatione in eo, ut quicquid legas ad praecepta illa grammatica diligenter exigas, videasque, quid ea desiderent, quid iis consentaneum sit, de sensu verborum statueret.

§. XXV.

In muneribus boni Interpretis N. T. posui etiam *proprie dictorum a tropicis seiunctionem*. Eius necessitatem maxime imposuere, id quod satis constat, controuersiae quaedam de s. Coena, de Persona Christi etc. Nam in ceteris scriptoribus graecis latinisque rara eiusmodi dubitatio aut disputatio est. Itaque cum tot Commentarios, tot obseruationum, lectionumque libros legerim, nihil tamen de tropicis a propriis discernendis me legere memini. Iudicatur enim ibi res sensu communi: isque ad id iudicium putatur sufficere: et profecto sufficeret etiam in libris sacris, si eos eodem animo tractarem. Sed ad illos libros legendos accedunt homines animis magis liberis ab antecaptis opinionibus: ad libros sacros autem veniunt plerique *περὶ βιβλῶν ἁγίων*, quid quaerere, quid inuenire, quid non inuenire debeant. Itaque non mirum est, etiam tropos et quaeri et inueniri, ubi nulli sunt, ubi integer lector, paratus accipere, quod inuenit, h. e. nihil nisi usum loquendi et formam orationis spectans et sequens, nunquam de tropo cogitet. Sed ut facilius res difficiles explicantur, quam nimis faciles et simplices; propterea, quod in his quaerendum est, quod explices, in illis materia et res explicandae se ingerunt ipsae: ita res haec, alibi facilis et expedita, hic ipsa facilitate sua impedita facta est et difficilis. Opus erat praeceptis, quae signa indicarent, quibus teneri tropi veri possent, quorum absentia ficti repudiarentur. Sed haec in vulgaribus libellis hermeneuticis parum subtilia reperiunt studiosi, velut illud, *a propria verborum significatione non facile esse recedendum*: cuius hodie, in tanta literarum luce, etiam pudere debebat eos, qui inter eruditos numerari vellent. Nam praeceptum illud, antiquissimum sane ac verissimum, non ad troporum iudicium pertinet, sed ad allegoriae, estque sensus proprius in eo is, quem hodie literalem vocant. Tum illud *non facile* quam ambiguum et incertum sit, quis non videt. *) Quod si intelligitur *rarissime*, ut fert linguae latinae consuetudo, falsum etiam reperitur, cum nulla sacrorum librorum prope pagina sit, in qua non occurrant tropi, *Glossius*que totum librum sat magnum figuratis impleuerit. Nec multo melius, qui non sine euidenti causa aut necessitate tropum agnoscendum praecipiant, ut *Danbauerus* Idea boni Interpretis p. 85. *Hermen.* S. p. 259. *Tarnouius*

D 2

Exerc.

*) *I. F. Gronouius* ad *Tacit.* Ann. I, 72. *ICTus: Nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est.* Sed latebra est in illo *non facile*.

Exerc. Bibl. p. 385. et alii. Nam ne sic quidem vsui aptum est praeceptum, cum signa certa evidentis causae ac necessitatis non tradantur, certe non e natura et analogia linguarum, quae maxime audienda erat. *) Subtilius rem aggressus est *Caluinius* de Persona Christi p. 547. sed vt Metaphysicum magis agnosceres et Dialecticum, quam Grammaticum. Itaque mirum non est, si magna hic difficultas obiicitur studiosis, in disputationibus de tropis et figuris orationis in libris sacris, iique interdum, si non iis in locis, de quibus decretum est in formulis doctrinae, at in aliis, vbi liberum iudicium est, sibi ab iis imponi patiuntur, qui tropos aut figuras temere fingunt. Futile autem profus est, quod *Clericus* Arte Crit. II, 1, 7. nobis pro regula, ita vocat, proponit: *propriam significationem cum tralaticia non esse confundendam*: subiectis etiam futilibus exemplis, quibus opus non erat in re, omnibus pueris nota, et a nemine in dubium vocata.

§. XXVI.

*De Empha-
sum iudican-
darum diffi-
cultate.*

Maior difficultas est in iudicio *emphasum*. Nam primum nec hic locus satis explicatus est, et praeceptis accuratis illustratus, quibus dirigi studiosi in indagandis iudicandisque *emphasibus* possent. Libelli de interpretatione vulgati fere nihil habent, praeter quam quod in istis canonibus positum est: *emphases verae non sunt repudiandae: fictae non admittendae*: eaque decreta in scholis non aliter, nisi exemplis, quae cuique vera aut ficta videntur, illustrari solent. Enimvero hoc nemo dubitat, nec quisquam *emphasin* probat, quam *fictam* ac non potius verissimam putet. Cui enim sua non verissima atque optima videntur? Immo hoc docendum erat, quae essent *emphasium* verarum notae, quibus animaduersis, *emphasis* vera in verbo esse intelligatur, idque accommodate ad loquendi consuetudinem bonorum scripto-

*) *Turretinus* de Interpr. S. S. p. 201. extr. ostensurus, qua via tropicae locutiones a propriis discernantur, rei naturam attendendam praecipit: *Si res iuxta litteram sumta impossibilis videtur, tunc locutio figurata esse necessario debet*. Primum illud videtur fallax est et ambiguum: deinde id ipsum quaeri ac disputari solet in quibusdam, an impossibile sit, nec ne. Addit, similiter iudicandum esse, *si quid imperetur quod crudele et impium videatur*, idque ad Eucharistiam confert. Iterum illud suum videtur crepat. Quod si Abrahamus hanc legem sequi voluisset, certe praeceptum Dei de filio immolando tropice capere debuisset.

scriptorum: quibus locis, quomodo, in quaque lingua emphasum usus esset: denique exemplis propositis idoneis exercenda discipulorum ingenia ad hanc iudicandi facultatem. Quod tanto magis erat necessarium, quanto magis proclives sunt imbecilliores, et ab scientia linguarum minus instructi, et in interpretando exercitati, ad emphases ex etymologiis, praepositionibus, tropis quibuscunque, fingendas, hoc est, ut *Erasmus* ait (ad 1. Cor. VI, 1.) ad ludendum in rebus seriis. Atque etiam vidi doctissimos viros, in humanis libris graecis latinisque interdum argutari, torquendis verbis, ob talem aliquam causam, ad emphasin: quid futurum putemus in libris sacris, in quibus illa ipsa reuerentia, quam erga eos merito habemus, facile persuadere nobis potest, ut plus esse in verbis putemus, quam spiritus diuinus voluit: quod accidisse olim Iudaeis, et superiori saeculo *Cocceio*, viro sane primario, eiusque aemulis scimus, qui verba sacrorum librorum, quia diuina essent, tantum significare statuebant, quantum possent. Quod eum sit certo quodam modo verum, nempe cum hac adiunctione, quantum possunt per ingenium linguae et usum loquendi, illi vero sine hac adiunctione accepto illo decreto, vbique non modo emphases, sed etiam allegorias et vaticinia e verbis expressere, quorum nihil viris diuinis in mentem venerat, merito improbat doctis et piis Theologis, qui sic illudi potius libris diuinis, quam honorem haberi existimabant. Atque etiam ipse sermo librorum diuinorum, quoad hebraicam consuetudinem imitatur, facile hic incautos aut non satis peritos et exercitatos in legitima ratione, transuersos agere potest, propterea quod hebraica lingua in multis longe recedit a nostrae atque adeo latinae linguae indole. Itaque qui eas formas loquendi cum latinis aut vernaculis e Lexicorum vulgarium praescripto comparant, nec linguae hebraicae indole aestimant, facile sibi ab emphasum inanibus significationibus illudi sinunt, quibus profecto oracula diuina opus non habent, imprimis in abstractis pro concreto positis, quod frequentat imprimis lingua hebraica, in tropis, in numeris etiam. *Clevis* in Arte Critica, quam ille appellare ausus est, II, 1, 4. proposita hac, ut vocat, regula: (est autem nihil minus quam regula vel intelligendi vel iudicandi) *multa videri in versionibus emphatica, quae in ipsis fontibus nullam emphasin habeant, adiunctisque eius generis, ut ipse putat, exemplis, de quibus dicere hic nihil attinet, ad extremum §. 15. hunc conficit canonem: Quamuis emphatica videantur veterum verba, satis esse, diluto sensu ea interpretari, si, dum vrgemus, absurdi quid com-
pescantur.*

plectantur. Si vere absurdum sit, quod conficitur, verum canonem esse fatear. At iste canon non nisi vni exemplorum propositorum §. 7. e Genes. IV: 21. conuenit: idque ipsum tropi potius exemplum est, quam emphaseos: quid fiet ceteris fictis emphasibus? Non enim omnes absurdi quid habent, sed saepe sensum probabilem, aptum concionandi popularitati, in hortando, terrendo, monendo: pias emphases voces, sed non accuratas. Quid? magnus Criticus, dialectica subtilitate subactus, quos Canones scribit pro bonis et legitimis emphasibus agnoscendis et iudicandis? Etenim non minus improbandum est, si quis fuga fictarum emphasium minuit vim diuinitus subiectam verbis? Hic nobis nihil sui acuminis critici impertit. Quin pluribus exemplis docuit, se emphases acure videre et iudicare non potuisse. Negat v. c. §. 20. verba Christi Math. VI. *μὴ μεριμνήσητε*, esse cum emphasi dicta, vt existimantur ii, qui perfectos Christianos omnia sua abicere et aliena quadra viuere debere dixerint. At stulti isti sine emphasi accipiebant, quod *ἐμφατικῶς* intelligendum erat, et curam simpliciter cogitabant, cum anxiam, sollicitam, assiduam intelligere deberent. At enim uero si leges iudicandarum in vtramque partem emphasium quamuis diligenter et perspicue, et ad vsum accommodare scribantur, quod nos D. V. tentabimus: tamen multum adhuc laboris restat. Res enim constat accurata linguarum scientia, multa et curiosa lectione, exercitatione etiam: atque his quidem, multo magis quam praeceptorum subtilitate, quibus nihil scilicet nisi via ostendi potest. Sed aliud est, viam videre, aliud emetiendo, quo velis, peruenire.

§. XXVII.

*Difficultas
componendo-
rum ἐναντιο-
φωνῶν.*

Compositio ἐναντιοφωνῶν, de qua nobis, vt proposuimus, dicendum restat, etsi rerum maxime scientia opus haber: tamen etiam grammatica auxilia desiderat, quae ipsa non nimis facile vel comparantur, vel vsurpantur. Nam primo *κρίσει* illa opus est, de qua in principio diximus, saltem ne decipi te patiari ab iis, qui coniecturis de lectione librorum rem componere tentant. Cum deinde *ἐναντιοφωνῆς* est e genere dogmatico, etsi analogia fidei prodest, tamen ea nullo modo sufficit, sed in promptu esse debent obseruationes de vi verborum, e consuetudine hebraica maxime, saepenumero ab occidentalium linguarum indole abhorrente, et analogia linguarum, quibus plerumque res bene conficitur: in quo quid difficultatis sit, supra dictum est. In historico autem genere, cum discrepant nomina personarum, locorum

rum atque temporum, numeri, etiam attributa et praedicata ipsa, cognita debet esse consuetudo historicorum in varietate narrandi sine dissenfu vero, itemque in modo loquendi, quo subinde vtuntur, pro consilii ratione, non ad summam *ἀκριβοῦς* exacto. In ipsa etiam comparatione videndum est, vter locus ad alterum, vtrius narratio ad alterius narrationem accommodari debeat. Quorum illud consequi nemo potest, nisi in lectione historicorum et comparatione multum accurateque versatus: hoc autem desiderat iudicium subactum multis exemplis cognitis, et exercitatione ad eorum similitudinem instituta. In quo prodest legisse Commentarios Criticorum et obseruationes, in quibus loca veterum historicorum *ἐναρτιοῦσαν* per istas ipsas, quas indicauimus, obseruationes de modis narrandi loquendique, bene feliciterque composuerunt. Sed haec omnia nemo non intelligit, quam multum laboris, studii curaque, etiam iudicii requirant: nec quisquam vnquam dubitauit, quin haec pars grammaticae interpretationis longe difficillima esset.

§. XXVIII.

Atque ita absoluta est disputatio de difficultatibus N. T. bene *Conclusio.* et accurate interpretandi: quae a nobis suscepta est nullo alio consilio, quam vt opinionem, et Theologiae ipsi et linguarum studiis inprimis noxiam, quae valde mediocrem, ac prope nullam linguarum, in primis graecae, scientiam ad libros N. T. graecos bene intelligendi interpretandique facultatem sufficere fingit, et aditum ad illam facultatem plerisque ocludit, ex animis iuuenum, qui se ad S. Theologiae studia contulissent, euelleremus, eosque ad bonarum literarum et sacrorum librorum accurate intelligendorum studium acueremus atque incitaremus. Nihil citius res etiam faciles impedit et difficiles reddit, quam facilitatis opinio, nedum eas, quae multas et graues difficultates habent. Gignit enim negligentiam et ignauiam, quae nihil in vilo genere praeclari consequi sinit. Enimvero si vlla res est digna acerrima ingenii contentione, libri diuini profecto sunt ii, quibus recte accurateque cognoscendis summum studium curamque tribuere conuenit Christianis, in primis his, qui Lutheri se discipulos et aemulos profiterentur, cuius totam disciplinam ab sacrarum literarum per studia linguarum intelligentia natam esse constat. Videmus, quantum curae, laborisque in ceteris graecis et latinis scriptoribus accurate cognoscendis et interpretandis collocent ii, qui se eorum interpretes profiterentur, quam

quam non modo res omnes et verba, sed singulas paene literas curiose persequantur, ne quicquam relinquunt, quod non excussum sit et exploratum. Non pari atque adeo maiori studio diligentiaque complecti sacros libros decet hos, qui eorum se interpretes ac doctores aliquando profiteri in animo habent? Paramus iam animos celebrandae Augustanae Pacis memoriae, per quam nobis dulcissima illa et pretiosissima Libertas sacrorum siue parta siue firmata est. Ea non est licentia de rebus diuinis statuendi, quae quouis alio quam libertatis pulcherrimo nomine digna videri debet. Vt humana libertas tota legibus teneretur, quibus sublatis vel licentia vel seruitus consequitur: sic haec sacra tota cernitur in eo, vt de rebus diuinis non ex cuiusquam hominis arbitrio et imperio statuere cogamur, sed vnam librorum diuinorum, veluti vnius et summae legis vocem audire, eique parere liceat. Hanc igitur legem amplecti ac tenere, hanc dies noctesque versare, scrutari, et meditari debet, quicumque huius libertatis amicos ac defensores se profitentur: quae ne teneri quidem potest sine illo librorum diuinorum per subsidia bonarum literarum cognoscendarum studio. Hae istius libertatis et appetendae et comparandae viam olim munierunt; his sublatis et contentis eadem, vt olim, tollitur paulatim ac peribit, redibitque barbaries, quae sacras literas mentesque adeo hominum ipsas tenebris oppleuit, Ecclesiamque vniuersam dominationi Romanae subiecit. Hoc caute o! quicumque sacra nostra amatis, et multo maxime, qui Theologiae vos consecratis, cui custodia et defensus Libertatis illius sacrorum proprie credita est, et studiis bonarum literarum omnium sacrorumque librorum acerrime tractandis, et puritati et libertati sacrorum, et vero etiam laudi gloriaeque vestrae, ad quam in illo vestro genere nullus alius aditus patet, consulite.

Fc 1285

Vol 18

ULB Halle 3
004 966 066

Sb.

nr.

B.I.G.

Farbkarte #13

121

DISPV TATIO PHILOLOGICA
DE
D I F F I C V L T A T E
INTERPRETATIONIS GRAMMATICAE
NOVI TESTAMENTI

Q V A M
EX AVCTORITATE AMPLISS. PHILOS. ORDINIS
SVB PRAESIDIO
IOH. AVGVSTI ERNESTI
LITTERAR. HVMANIORVM PROFESSORIS PVBLICI
A. D. XXVII. SEPT. CIDIICCLV.

H. L. Q. S.
D E F E N D E T
GEORGIVS GODOFREDVS ZEMISCH
L I P S I E N S I S,

L I P S I A E
EX OFFICINA LANGENHEMIANA.

